

Kolme keramiikkatehdasta läntisellä Uudellamaalla

Varhaisten suomalaisten keramiikkatehtaitten omistajien monenkirjavassa joukossa oli myös joitakin aatelistomme edustajia. Ensimmäisen tehtaan, Hertonäs Oäkta Porcelains Fabrique (1762–1846), perustaja oli kapteeni Bengt Gabriel von Spängen. Myöhemmin tehtaan omistivat Cronstedt- ja Stiernschantz-suvut. Leppävaaran keramiikkatehtaan, Ahlberga Gröfre Fajjence och Lerkärils Fabrik (1798–1861), omistajina olivat af Schenbom- ja von Zansen-suvut. Nauvon Fortuna-tehdas (1814–1866) kuului Finckenberg-suvulle. Siuntion Nummenkylän keramiikkatehtaan (1824–1834) omistivat Aminoffit ja Ylimarkun Granforsin (1841–1865) Frenckellit. Siuntion Suihtian keramiikkatehdas (1853–1877) kuului puolestaan von Zansen- ja von Kraemersuvuille. Tähän ryhmään kuului myös Lohjan Koskenkylään perustettu keramiikkatehdas, jonka omistaja oli Suomen senaatin kopisti Frans Richard de la Chapelle.¹

I Koskis

Frans Richard de la Chapelle

Frans Richard de la Chapelle oli todellisen valtioneuvoksen Albrecht Fredrick Richard de la Chapellen (1785–1859) ja Anna Charlotta Sacklénin (1792–1874) vanhin poika.² Hän oli syntynyt Turussa 28. 9. 1818, samana vuonna jolloin suku aateloitiin. Vuonna 1856 suku korotettiin vapaaherralliseen säätyyn.

Frans Richard de la Chapelle kirjoittautui Helsingin Keisarillisen Yliopiston Savokarjalaiseen osastoon 19. 10. 1835 lopetettuaan koulunkäyntinsä Helsingin yksityisessä lyseossa. Tuomarintutkinnon hän suoritti vuonna 1839. Saman vuoden joulukuun 20. päivänä hänet nimitettiin Turun hovioikeuden auskultantiksi. Senaatin talousosaston kamarikirjuriksi hänet nimitettiin 19. 1. 1841 ja heti sen jälkeen helmikuun 11. päivänä kenraalikuvernöörin kanslian kopistiksi sekä vuoden lopulla joulukuun 22. päivänä Turun hovioikeuden ylimääräiseksi notaariksi. Varatuomarin arvon de la Chapelle sai 20. 12. 1842. Hänet oli nimitetty 8. 11. 1842 senaatin talousosaston ja 14. 10. 1845 oikeusosaston kopistiksi.

Senaatin oikeusosaston kopistina Frans Richard de la Chapelle anoi talousosastolta oikeutta perustaa keramiikkatehdas omistamalleen Lohjan pitäjän Mikkolan ratsutilalle ja Rantiaisen verotilalle vuonna 1845. Talousosaston varapuheenjohtaja Lars Gabriel von Haartman hyväksyi anomuksen 12. 11. 1845, ja päätös toimitettiin de la Chapellelle ad acta 9. 2. 1846.³

Kuva 1. B. Reinhold 1871: prokuraattori Frans Richard de la Chapelle. Öljymaalaukankaalle, yksityisomistuksessa. – MV/KKA.

Kopisti Frans Richard de la Chapelle oli ostanut Mikkolan ratsutilan ja Rantiaisen verotilan 16. 5. 1844 allekirjoitetulla kauppakirjalla rusthollari Erik Gustaf Strandbergilta. Kosken kartanon päättila, Mikkola, maksoi 1.714 ruplaa ja Rantiaisen 1.000 ruplaa hopearahaa. Kiinnekirja tehtiin 24. 9. 1845. Strandbergin renki Carl Forssgren oli 19. 3. 1844 ostanut 1.000 hopearuplalla kartanoon kuuluneet Arvelan ja Leskelän, jotka Frans Richard de la Chapelle osti samanaikaisesti Mikkolan ja Rantiaisen kanssa 1.428 hopearuplalla.

Kosken kartanon de la Chapelle möi 2. 7. 1858 apteekkari Paul Weckmanille. Kiinnekirja allekirjoitettiin 9. 9. 1859. Kauppaan kuuluivat manttaalin suuruinen Mikkolan veroratsutila n:o 3, puolen manttaalin suuruinen Leskelän eli Suutarin verotila n:o 1, puolen manttaalin Arvela n:o 2, puolen manttaalin Rantiaisen n:o 4 Kosken kylässä sekä Hiettaisten kylästä neljännesmanttaalin suuruinen Pöykän verotila n:o 1 ja Juntuniemen kylästä 5/12 manttaalin suuruinen Lusin verotila n:o 2. Kauppasumma oli 19.000 hopearuplaa.⁴

Frans Richard de la Chapellen ura oli edennyt tuona aikana. Hän oli toiminut 16. 10. 1848–8. 6. 1857 ritarihuonejohtokunnan kanslistina, senaatin oikeusosaston kanslistina 28. 8. 1851 ja protokollasihteerinä 31. 5. 1855 lähtien sekä Turun hovioikeuden apujäsenenä vuosina 1856–57. Hän sai 29. 4. 1858 Pyhän Stanislauksen III luokan ritarimerkin ja hänet nimitettiin samana vuonna oikeusosaston esittelijäsihteeriksi.

Kanslisti Frans Richard de la Chapelle oli mennyt naimisiin 3. 9. 1850 kreivitär Sofia Gustava Hedvig Lovisa de Geerin (till Tervik) kanssa (2. 4. 1832–24. 11. 1857). Avioliitosta syntyi neljä lasta, joista kolme kuoli jo nuorena: Rosina Charlotta Lovisa (18. 7. 1851–17. 5. 1856), Hedvig Sofia (15. 8. 1855–1856) ja Sigrid Charlotta Lovisa (19. 11. 1857 – kuoli samana vuonna). Vain toiseksi vanhin lapsista, Emilia Sofia, eli täysi-ikäiseksi (28. 6. 1853–13. 4. 1919). Kosken kartano myytiin julkisella huuto-

Kuvat 2–3. J. E. Lindh: kreivitär Sofia Gustava Hedvig Lovisa de Geer till Tervik. Öljymaalauk kankaalle, yksityisomistuksessa. – Aline Emilie Toll. Valokuva. – MV/KKA.

kaupalla muun omaisuuden kanssa Emilia Sofia de la Chapellen perinnön saamiseksi.⁵

Helmikuun 13. päivänä 1858 pidetyn perunkirjoituksen mukaan omaisuuden arvo laskettiin 48.598 ruplaksi ja 29 kopeekaksi ja pesän velat 30.124 ruplaksi 46 kopeekaksi. Turun hovioikeus käsitteli perukirjan ja antoi päätöksensä 23. 10. 1858. Pesän omaisuus muodostui kreivitär de Geerin perintöosuudesta ja avioliiton aikana ostetusta osuudesta Tjusterbyn kartanoon ja Skeppön saareen Pernajassa sekä Gerbyn kylän osaksi perityistä ja osaksi avioliiton aikana ostetuista Ersin, Ollasin, Lyckasin, Klemetsin, Gubbasin ja Grelsin rälssitiloista sekä avioliiton aikana ostetuista Pāvalsin ja Lassasin tiloista Pernajan Gerbyssä. Lohjan Kosken kylästä pesään kuului Mikkola, Arvela, Läskelä ja Rantiainen, jotka Frans Richard de la Chapelle oli ostanut ennen avioliittoa, sekä avioliiton aikana Hietaisten kylästä ostettu Päikkä ja Juntusniemestä ostettu Lusi. Lisäksi kreivitär de Geer oli elinaikanaan perinyt osan Barrebyn säteristä Skånessa.

Turun hovioikeus totesi, että ennen avioliittoa hankittu omaisuus kuului vapaaherra de la Chapellelle kokonaisuudessaan, mutta avioliiton aikana hankittu ja kreivitär de Geerin perimä omaisuus kuului perintönä Emilia Sofia de la Chapellelle.

Emilia Sofia de la Chapellen holhooja, hänen isoisäpuolensa everstiluutnantti Anders Lorentz Munsterhjelm, oli vaatinut hovioikeudelle 15. 7. 1858 jättämässään kirjeessä avioliiton aikana hankitun omaisuuden huutokauppaamista 36.500 hopearuplan arvosta Emilia Sofia de la Chapellen perinnön saamiseksi. Munsterhjelm itsekin oli pesän saamamiesten joukossa.⁶ Kosken kylän tilat, Mikkola, Läskelä eli Suutari, Arvela, Rantiainen, Hietaisten Pöykä ja Juntuniemen Lusi myytiin apteekkari Paul Weckmanille 9. 9. 1859. Kauppasumma oli 10.000 ruplaa.⁷

Vapaaherra Frans Richard de la Chapelle valittiin ritarihuonejohtokunnan jäseneksi 13. 3. 1860 ja senaatin oikeusosaston esittelijäsihteeriksi 24. 7. 1861. Hän osallistui

säätyensä edustajana valtiopäiville 1863–64 ja 1867. Esittelijäsihteerin virasta hän erosi 20. 10. 1868, jolloin hänet nimitettiin senaattoriksi. Hänelle myönnettiin Pyhän Stanislauksen II luokan ritarimerkki 1864 ja Pyhän Annan II luokan ritarimerkki 1870, jolloin hänet myös 20. 4. 1870 nimitettiin senaatin prokuraattoriksi.

Prokuraattorin virkaa de la Chapelle ei kuitenkaan hoitanut, vaan oli suurimman osan ajasta sairautensa vuoksi virkavapaana ja ulkomailla hoidattamassa terveyttään. Frans Richard de la Chapelle kuoli Helsingissä 21. 3. 1871 maksasyöpään. Hän oli mennyt 5. 10. 1861 naimisiin Aline Emilie Tollin (18. 8. 1839–14. 11. 1894) kanssa.

Tehtaan perustaminen

Vapaaherra, senaatin kopisti Frans Richard de la Chapelle oli jättänyt senaatin talousosastolle anomuksen perustaa lasitettuja ja lasittamattomia kaakeleita ja savenväljälaitteitä valmistavan tehtaan omistamansa Mikkolan rusthollin ja Rantiaisten verotilan maille Lohjan Kosken kylään. Senaatin talousosaston myönteinen päätös allekirjoitettiin marraskuun 12. päivänä 1845.

Privilegiokirjassa taattiin de la Chapellelle kaikki ne edut ja oikeudet, jotka kuuluivat yleisesti manufaktuureille. Tehtaan tuli kuulua Helsingin hallioikeuden alaisuuteen ja sen tuli olla toiminnassa kahden vuoden kuluttua päätöksen antamisesta tai erioikeus katsottaisiin menetetyksi. Privilegiota ei saanut siirtää toiselle henkilölle tai perillisille ilman manufaktuurijohtokunnan lupaa.⁸ Privilegion sanamuoto noudatteli vakiintunutta muotoa sisältämättä mitään yksilöllistä tietoa tehtaasta tai sen sijaintipaikasta.⁹ De la Chapelle jätti 29. 11. 1845 privilegioilmoituksensa Helsingin maistraatille, joka hoiti myös hallioikeuden asiat. Maistraatti kirjasi asian pöytäkirjaansa.¹⁰ Tehdas ei siis kuulunut Tammisaaren hallioikeuden alaisuuteen, kuten aikaisemmin on esitetty.¹¹ Senaatin talousosaston vahvistettu privilegiopäätös lähetettiin manufaktuurijohtokunnalle tiedoksi 17. 12. 1845 ja se kirjattiin johtokunnassa ad acta 9. 2. 1846.¹²

Mikkolan rusthollissa oli työskennellyt jo ennen F. R. de la Chapellen isännöyttä kaakeliuunintekijäkisälli Johan Gabriel Kollin (* 15. 8. 1818 Vihti), joka oli muuttanut vuonna 1834 Kirkkonummelta Espooseen vaimonsa Charlotta Lönnqvistin (* 1818 Porvoo) kanssa. He muuttivat 1842 Lohjalle ja vuonna 1845 takaisin Espooseen ja sieltä edelleen Helsinkiin 20. 2. 1851.¹³

Johan Gabriel Kollin työskenteli vuosina 1834–41 ja 1846–51 Espoon Ahlbergan keramiikkatehtaalla.¹⁴ Mahdollisesti Johan Gabriel Kollinin kaakelinvalmistuksen ja de la Chapellen tehdasanomuksen välillä on yhteys, mutta mitään lähdetietoa ei ole sitä tukemassa. Tilan mailla on ainakin ollut keramiikan valmistukseen sopivaa savea.

Tehdasrakennukset

Richard de la Chapellen tehdas oli saanut privilegionsa vuonna 1845 ja se oli toiminnassa privilegion edellyttämässä ajassa vuonna 1847. Samana vuonna annetun selvityksen mukaan tehdas käsitti kaksi työpajaa ja kaksi rakennusta, joista toisessa oli polttouunit. Seuraavana vuonna rakennuksia ilmoitetaan olevan kolme, joista kaksi oli työpajoja ja kolmas polttimo. Vuoden 1849 vuosikertomuksessa ilmoitettiin tehtaalla olevan yksi työpaja, jossa oli kaksi dreijaa, yksi polttouuni sekä kolme muuta tehtaalle ja sen työntekijöille kuuluvaa rakennusta.¹⁵

Vaikkakin manufaktuurijohtokunta oli tilastoissaan vuodelta 1850 ilmoittanut tehtaan toiminnan olleen samanlainen kuin edellisenä vuonna, näyttää kuitenkin ilmeisesti, että tehtaan siirto toiseen paikkaan olisi jo aloitettu. Helsingin maistraatin teollisuustilastoissa on alun alkaen ilmoitettu tehtaan toimineen samoin kuin edellisenä vuonna, mutta merkintä on vedetty yli ja varustettu huomautuksella, ettei mitään tietoja ole laitoksesta jätetty.¹⁶

Vuonna 1851 tehdasrakennuksia oltiin kuitenkin jo varmasti siirtämässä.¹⁷ Tehtaan sijaintipaikaksi on ilmoitettu Mikkolan rustholli ja Rantiaisen tila. Muuton jälkeen tehdyissä teollisuustilastoissa mainitaan sijaintipaikaksi pelkästään Koskis.¹⁸ Kenties tehdas siirrettiin Rantiaisista Hietaisten kylän Pöykän verotilalle: tehtaan vuokraaja ainakin asui siellä.¹⁹ Tehtaan siirto jatkui vielä vuonna 1852, jolloin Työmiehen Ystävässä oli lyhykäinen uutinen: »Kaakeli ja kruuku fabrika Lohjassa on muutettavana.»²⁰ Siirto saatiin päätökseen vuonna 1853, mutta toiminta rajoittui vielä raaka-aineiden hankintaan ja toiminnan aloittamisen valmisteluihin. Yhtään työläistäkään tehtaalla ei vielä ollut.²¹

Kun tehdas käynnistettiin uudelleen 1. 11. 1854, siihen kuului työpaja, jossa oli neljä dreijaa, polttouuniliiteri sekä tarpeelliset asuin- ja ulkorakennukset.²² Viittaus asuinrakennuksiin tukisi ajatusta, että tehdas sijaisi Hietaisissa, jossa arrendaattori asui.²³ Vuoden 1854 jälkeen tehdasrakennuksissa tai -laitteistossa ei ilmoiteta tapahtuneen muutoksia.

Annettujen vuosikertomustietojen mukaan tehtaan siirto merkitsi myös tehtaan laajenemista. Alkukauden kahden dreijan asemesta tehtaalla oli nyt mahdollista neljän savenvalajan samanaikainen työskentely. Dreijojen lukumäärän lisääminen merkitsi luonnollisesti myös polttouunin suurentamista. Luonteeltaan Koskis oli kuten useimmat muutkin tuon ajan keramiikkatehtaistamme käsityöläisverstaiden tapaan toimiva laitos.

Työväestö

Taulukko 1. Tehtaan työläiset manufaktuurijohtokunnan ja käsityöläistilastojen mukaan.²⁴

vuosi	mestarit	kisällit	oppipojat	yli 15 v	alle 15 v	yhteensä
1847	1	0	2	1	2	3
1848	1	0	2	1	2	3
1849	1	0	2	2	1	3
1850–53	0	0	0	0	0	0
1854	1	2	1	3	1	4
1855	1	0	1	1	1	2
1856	1	0	1	2	0	2
1857	1	1	1	2	1	3
1858						

Kaikki tehtaan palveuksissa olleet työntekijät olivat suomalaisia.²⁵ Vuosien 1847–49 työntekijöitä ei ole mainittu ammattinimikkeillä henkil kirjoihin eikä rippikirjoihin, joten he jäävät nimettömiksi.²⁶ Vuonna 1854 tehtaan vuokraajana ja tehtaan esimiehenä mainitaan kaakelitehtailija Carl Fredrik Edvard Sandberg (* 18. 2. 1831 Espoo). Hän oli saanut muuttotodistuksen Helsingistä 26. 7. 1851 Porvooseen, jossa hän toimi

savenvalajamestari Gustaf Johansson Sjöblomin kisällinä. Porvoosta hän sai muuttotodistuksen Viipuriin 27. 10. 1854, mutta matkustikin Lohjalle. Vuonna 1856 hän palasi takaisin Helsinkiin. Sandberg oli naimisissa Antoinette Henrika Elisabet Rennerfeltin (* 5. 9. 1828 Nummi) kanssa. Sandberg sai 9. 10. 1861 privilegion kaakelitehtaan perustamista varten Helsinkiin. Vuonna 1863 tehdas ei vielä ollut toiminnassa ja privilegiota pidennettiin hänen anomuksestaan 7. 11. 1863 kahdella vuodella. Siitäkään huolimatta tehdas ei päässyt käyntiin, ja Sandberg jatkoi Helsingissä ammattikuntamestarina.²⁷

Carl Sandbergin jälkeen tehtaan esimiehenä jatkoi Johan August Grönlund (15. 3. 1826 Karjaa – 5. 8. 1861 Nummi). Hän oli saanut muuttotodistuksen Tampereelta 25. 5. 1853 Porvooseen, jossa hän toimi Sandbergin tavoin savenvalajamestari Gustaf Johansson Sjöblomin kisällinä, mutta muutti jo samana vuonna Helsinkiin. Hän muutti vuonna 1859 Nummelle Oinolan kylän Nupuseen. Hän oli avioitunut 2. 6. 1858 Elisabeth Westerlundin (* 26. 9. 1829 Vaasa) kanssa. Grönlund mainitaan Lohjalla kaakeliuunintekijäkisällinä ja tehtaan vuokraajana sekä Nummella savenvalajana. Nummella Grönlundin apulaisina toimi Lohjan Kosken kylästä samanaikaisesti muuttanut renki Victor Annasson ja 1859 Helsingistä muuttanut kisälli Carl August Löfman (10. 7. 1832 Espoo – 25. 9. 1864 Nummi). Grönlundin leski jatkoi verstaan toimintaa Löfmanin toimiessa mestarikisällinä. Vuonna 1862 verstaalle saapui Annassonin muutettua edellisenä vuonna kaakeliuunintekijäkisälli Anders Wilhelm Lagerström (3. 9. 1833 Turku – 14. 11. 1863 Nummi), joka oli saanut koulutuksensa Porvoossa savenvalajamestari Gustaf Johansson Sjöblomin ja Carl Fredrik Palmin lesken, Hedvig Palm in luona ja saanut kisällin arvon 7. 11. 1856.²⁸

Johan August Grönlundilla ja Elisabeth Westerlundilla oli kolme lasta, Juliana Jolanda (6. 10. 1856 Lohja – 11. 1. 1865 Nummi), Johan Julius (11. 6. 1859 Nummi – 3. 8. 1862 Nummi) sekä Justus Ivar (* 30. 6. 1861 Nummi). Lisäksi Elisabeth Westerlundilla oli avioton lapsi Carl August (13. 3. 1864 Nummi – 22. 12. 1864 Nummi). Nimestä päätellen lapsen isä lienee ollut kisälli Carl August Löfman. Leski muutti vuonna 1865 ainoan elossa olevan lapsensa Justus Ivarin kanssa Helsinkiin.²⁹

Lohjan kaakelitehdas toimi siis yhden mestarin johtamana ja hänen alaisuudessaan oli alkukaudella kaksi oppipoikaa, joiden nimet eivät asiakirjoista selviä. Loppukaudella tehtaalla oli sekä kisällejä että oppipoikia. Mahdollisesti henkikirjoissa mainitut Gustaf Fredriksson ja Gustaf Rosenström vuosina 1854–56 toimivat tehtaalla renkeinä. Vasta vuonna 1857 mainitaan erikseen kaakelintekijäoppipoika Johan Henrik Lindholm (* 25. 7. 1834 Helsinki), joka oli tullut samana vuonna Nurmijärven Perttulaan. Hän sai muuttokirjan 1858 Hämeenlinnaan, mutta menikin Lohjalle, josta siirtyi vielä samana vuonna Vihtiin rusthollari Abraham Michael Berggrenin omistamalle Knuuttilan keramiikkatehtaalle Suontakaan. Sieltä Lindholm palasi 1859 takaisin Helsinkiin.³⁰

Vuonna 1857 Lohjan tehtaalle tuli Somerolta aviottomana syntynyt renki Victor Annasson (* 14. 5. 1840), joka muutti 1859 Johan August Grönlundin mukana Nummelle. Samana vuonna Lohjalle saapui Karjalohjalta myös renki Carl Gustaf Berg (* 1841 Suomensjärvi). Hänkin muutti Nummelle 1859, mutta häntä ei mainita Grönlundin verstaalla.³¹

Vuosien 1847–49 ammattityöväestön lukumäärä vastasi kahden dreijan avulla toimivan verstaan henkilökuntaa. Kun tehdas avattiin uudelleen 1854, ammattimiesten ja dreijojen suhde oli 4:4, mutta jo seuraavana vuonna tehdas toimi pelkästään yhden mestarin ja alle 15-vuotiaan oppipojan voimalla. Koko loppuajan tehtaalla oli liian pieni henkilökunta laitteistoon verrattuna.

Tuotanto

Taulukko II. Vuosituotantoarvot hopearuplina³²

vuosi	1847	1848	1849	1854	1855	1856	1857
arvo	550	550	500	50	100	100	150

Privilegion mukaan tehdas oli saanut luvan valmistaa lasitettuja ja lasittamattomia kaakeleita ja kaikenlaisia savenvalajan töitä. Käsityöläistilastojen mukaan tehdas ilmoitti valmistaneensa vuosina 1847–48 kaakeleita ja saviastioita, jotka 1849 mainitaan osaksi lasitetuiksi ja osaksi lasittamattomiksi. Vuonna 1854, jolloin tehdas oli toiminnassa vain kaksi kuukautta, valmistettiin erilaisia saviastioita ja kukkaruukkuja. Vuosina 1855–56 ilmoitettiin tehtaan valmistaneen erilaisia fajanssiastioita ja vuonna 1857 erilaisia astioita. Fajanssiastiat merkitsevät tässä yhteydessä valkeaksi lasitettua savitavaraa. Mitään tilastoja käytetyistä raaka-aineista ei ole. Yhtään de la Chapellen tehtaan tuotetta ei tunneta.

Asiakirjoista ei selviä, mitkä syyt olivat johtaneet tehtaan sijainnin muuttamiseen ja tehtaan laajentamiseen. Tilastotietojen perusteella näyttää siltä, ettei laajentamiseen ollut edellytyksiä. Vuotta 1854 lukuunottamatta kolme tehtaan neljästä dreijasta oli käyttämättä. Neljän dreijan tuotantoa silmälläpitäen rakennettu polttouuni oli aivan liian suuri yhtä dreijaa varten, mikä merkitsi sitä, että uuni poltettiin vajaana tai mahdollisesti kerran kaksi vuodessa.

Taulukko III. Suhde koko maan tuotantoon: a = järjestys/kaikki tehtaata, b = % koko maan tuotannosta

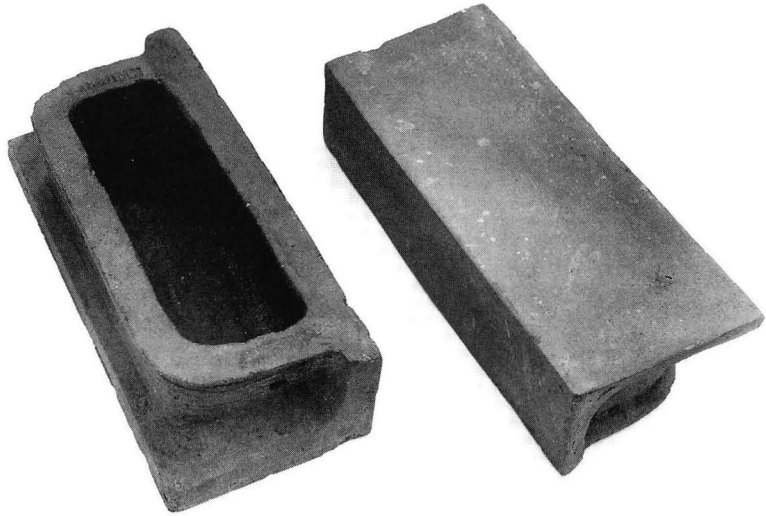
	1847	1848	1849	1854	1855	1856	1857
a	6/7	7/7	6/7	14/14	15/15	12/13	15/15
b	3,1	2,5	2,3	0,3	0,6	0,8	0,8

Tehtaan siirto ja laajennus näkyy selvästi myös tuotantoarvoissa, jotka romahtavat alkukauden 550 hopearuplasta 100 ruplaan. Koko toimintansa ajan Koskis oli joko pienin tai toiseksi pienin keramiikkatehdas maassamme.

II Knuutila

Rusthollari Abraham Michel Berggren oli jättänyt Uudenmaan läänin kuvernöörille vuonna 1852 tehdasanomuksen, jonka kuvernööri oli toimittanut memoriaalin kanssa 20. 12. 1852 senaatin talousosastolle.³³ Anomus esitettiin 10. 1. 1853 talousosastolle, joka teki myönteisen päätöksen 10. 2. 1853. Muistio ja päätös, jotka toimitettiin rusthollari Berggrenille, allekirjoitettiin 17. 2. 1853.³⁴

Tehdaslupaa anonut rusthollari Abraham Michel Berggren oli syntynyt 10. 6. 1810 Vihdissä, jossa hän myös omisti Suontaan kylässä Knuutilan rusthollista erotetun Alikartanon eli Ali-Knuutilan verotilan. Hän oli mennyt naimisiin Kirvelän säterirusthollin omistajan rusthollari Christoffer Koranderin ja Erika Lundénin tyttären Ulrika Maria Koranderin (* 24. 5. 1830 Kisko) kanssa. Berggren itse kuoli Vihdissä 8. 10. 1866.³⁵

Kuva 4. Knuuttilan keramiikkatehtaassa valmistettuja lasittamattomia kaakeleita. Yksityisomistuksessa. – MV/KKA.

Tehdas

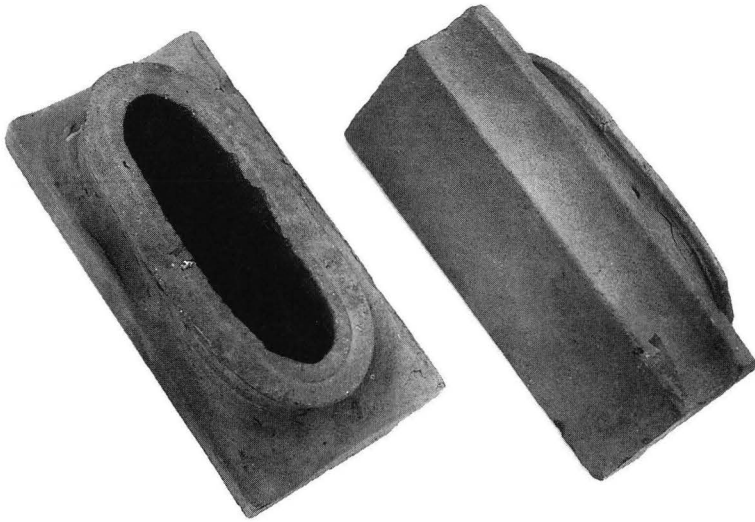
Privilegiokirjan mukaan rusthollari Berggren oli anonut tehtaan perustamista omistamansa Alikartanon rusthollin maalle, joka käsitti puolet Knuuttilan rusthollista. Manufaktuurijohtokunnan päätöksen mukaan tehtaan tuli kuulua Tammisaaren hallioikeuden alaisuuteen ja sen tuli olla toiminnassa kahden vuoden kuluttua päätöksestä, siis vuoden 1855 alkuun mennessä. Manufaktuurijohtokunnan toimintakertomusten mukaan tehdas oli toiminnassa jo vuonna 1854.³⁶

Tehdas käsitti vuonna 1855 kaksikerroksisen kivrakennuksen, jossa oli polttouuni ja kaksi työpajaa. Seuraavana vuonna työpajat olivat lisääntyneet yhdellä, jonka lisäksi oli rakennettu toinen polttouuni. Dreijoja tehtaalla oli neljä sekä saven muokkaukseen tarvittava valssauskone.³⁷

Työväestö

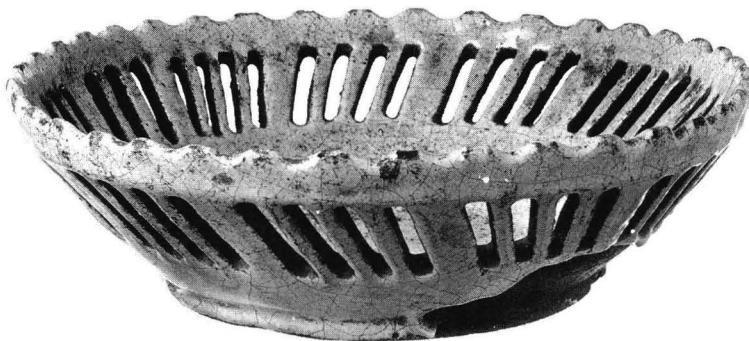
Taulukko IV. Tehtaan työläiset manufaktuurijohtokunnan ja käsityöläistilastojen mukaan.³⁸

vuosi	mestarit	kisällit/ oppipojat	yli 15 v	alle 15 v	yhteensä
1854	1	1	2		2
1855	1	5	6		6
1856	1	5	5		6
1857	1	5	5	1	6
1858		5	4	1	5
1859	1	6	6	1	7
1860	1	5	5	1	6
1861	1	5	5	1	6
1862	1	5	5	1	6
1863	1	5	5	1	6

Kuten rusthollari Berggren oli jo tehdasanomuksessaan ilmoittanut, hän ei ollut saanut mitään käsityöoppia.³⁹ Tehtaan isännöitsijänä mainitaankin vuodesta 1855 Eric Norrman.⁴⁰ Erik Johan Norrman (* 31. 5. 1819 Karjalohja) oli saanut savenvalajakoulutuksensa Turussa mestari Henric Nybergin luona, jolla hän oli ollut opissa viisi vuotta. Hän kirjoittautui kisälliksi 1. 8. 1840.⁴¹ Kaakeliuunintekijäkisälli Norrman saapui Vihtiin Espoosta vuonna 1853 ja muutti vuonna 1862 puolisonsa Anna Sofia Eklundin (* 27. 3. 1821 Helsingin pitäjä) ja neljän lapsensa kanssa Turkuun.⁴²

Todennäköisesti Norrmanin mukana tehtaalle tuli Espoosta myös entinen matruusi, kaakeliuunintekijäkisälli Gustaf Silvander (22. 10. 1812 Kangasala – 20. 10. 1878 Siuntio), joka kuitenkin jo samana vuonna palasi takaisin Espooseen.⁴³ Hän tuli uudelleen Suontakaan vuonna 1857, mutta muutti pian Siuntioon Suitian tehtaalle.⁴⁴ Silvander oli saanut koulutuksensa Turussa apujäsen Fincken luona. Hän oli kirjoittautunut oppiin 2. 12. 1829, mutta erosi ennen oppiajan päättymistä.⁴⁵

Kuva 5. Perimätiedon mukaan »Wihdin kaakelitehtaassa 1868» valmistettu vati harmahtavaksi lasitettua keramiikkaa. SKM inv.n:o 6664:1. – MV/KKA.

Vuonna 1854 muutti kaakeliuunintekijäkisälli Carl Magnus Kullberg (*11. 3. 1832 Porvoo) Helsingistä Suontakaan, jossa hän oli vuoteen 1856, jolloin muutti Loviisaan.⁴⁶ Hämeenlinnasta saapui vuonna 1854 kisälli Carl Henric Rosenqvist (* 12. 12. 1829 Kangasala), joka jo seuraavana vuonna palasi takaisin Hämeenlinnaan.⁴⁷ Rosenqvist oli kirjoittautunut 29. 11. 1844 viideksi vuodeksi mestari Fredrik Heleniuksen oppiin Turussa ja hänet oli hyväksytty kisälliksi 4. 1. 1850. Palattuaan Viidistä Turkuun hän työskenteli savenalajien oltermannin Wallingin luona joulukuuhun 1856.⁴⁸

Kisälli Michel Palmroos (* 28. 8. 1833 Tampere) tuli Suontakaan vuonna 1859 Porista. Hän muutti perheineen vuonna 1863 Ikaalisiin.⁴⁹ Kisälli Johan Henrik Lindholm (* 25. 7. 1834 Helsinki) saapui niin ikään vuonna 1859 Suontakaan Lohjalta, mutta hänkin muutti jo samana vuonna Helsinkiin.⁵⁰ Lindholm oli saanut koulutuksensa Loviisassa savenalajamestari Carl Magnus Malinin luona ja hänet oli hyväksytty kisälliksi 15. 7. 1862. Hänet hyväksyttiin porvariksi ja savenalajaksi Loviisaan 3. 11. 1862.⁵¹

Savenalajakisälli Berndt Wilhelm Söderholm (* 9. 4. 1840 Tammisaari) saapui puolestaan synnyinkaupungistaan vuonna 1861 ja muutti vuonna 1863 Helsinkiin.⁵² Vuonna 1861 pistäytyi tehtaalla myös kaakeliuunintekijäkisälli Lars Ludvig Lindgren (* 16. 4. 1844 Mikkeli). Hän tuli Suontakaan Turusta ja matkusti samana vuonna Vaasaan.⁵³ Lindgren oli ollut Turussa mestari Lindegrenin opissa ja hyväksytty kisälliksi 29. 11. 1860.⁵⁴ Vuonna 1878 hänet hyväksyttiin mestariksi Turkuun.⁵⁵

Kisälli Karl Edvard Eskolin (* 1. 10. 1838 Pirkkala) saapui puolestaan vuonna 1862 Vaasasta ja muutti tehtaan lakkauttamisen jälkeen vuonna 1866 Helsinkiin.⁵⁶ Vielä vuonna 1863 palkattiin tehtaalle kaakeliuunintekijäkisälli Karl Fredrik Palmlöf (* 26. 7. 1841 Närpiö). Hänkin muutti Helsinkiin vuonna 1865.⁵⁷

Tuotanto

Taulukko IV. Arvot hopearuplina (vuonna 1863 markkoina)⁵⁸

vuosi	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863
arvo	242	1246	369	391	1310	855	925	964	964	3600

Alkuvuosien tilastotietojen mukaan tehdas käytti paikallista savea. Englantilainen savi, joka tilastoissa mainitaan, tarkoittaa tässä yhteydessä koristeluun käytettyä valkeaa bolussavea. Lasitteena oli lyijylasitus, joka saattoi olla myös värillinen.⁵⁹ Tehdas valmisti lasitettuja kaakeliuneja, joiden määrä vaihteli kovastikin; esim. vuonna 1855 tehtiin 122 uunia mutta seuraavana vuonna vain 13. Vuonna 1862 kaakeleita valmistettiin sen sijaan 7220 kappaletta. Kaakelien lisäksi dreijattiin erilaisia astioita.⁶⁰ Tehtaan tuotteista on säilynyt myös joitain lasittamattomia terrakottakaakeleita, joissa on massaleima KNUTILA.⁶¹ Lisäksi Kansallismuseon kokoelmiin kuuluu punasavesta valettu hedelmämalja, jossa on lävistekoristeinen reuna ja harmahtavanvalkea lasitus. Se on perimätiedon mukaan valmistettu »Wihdin kaakelitehtaassa».⁶²

Taulukko V. Suhde koko maan tuotantoon: a = järjestys/kaikki tehtaas, b = % koko maan tuotannosta

	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863
a	12/14	5/15	10/15	12/15	4/16	7/17	6/14	6/13	8/13	8/14
b	1,6	7,4	2,9	2,0	5,8	3,0	3,0	2,5	1,6	1,9

Kuva 6. Knuuttilan keramiikkatehtaan leima KNUUTTILA kaakelin reunassa. Yksityisomistuksessa. – MV/KKA.

Knuuttila lopetti toimintansa vuonna 1864 tehdaslaitoksen paloon.⁶³ Rusthollari Berggren itse kuoli parin vuoden kuluttua ja Ali-Knuuttilan osti Helsingistä muuttanut entinen raatimies Gustaf Duvaldt (1. 5. 1794 Pori – 5. 5. 1877 Vihti).⁶⁴

III Suitia

Carl Ludvig von Zansen

Siuntion Suitian kartanon vuodesta 1840 omistanut luutnantti Carl Ludvig von Zansen (1. 9. 1807–16. 1. 1874) oli majuri Fredrik August von Zansenin (1770–1829) ja Wilhelmina Teodora Maria von Harderin (1786–1852) kolmanneksi vanhin lapsi.⁶⁵ Majuri von Zansen, joka oli ostanut vuonna 1806 Espoon Albergan kartanon, jatkoi kartanon maalle perustetun fajanssitehtaan (1798–1861) toimintaa.⁶⁶

Opiskeltuaan ylioppilaaksi Turussa Carl Ludvig von Zansen antautui sotilasuralle, mutta erosi jo 10. 2. 1838. Hän oli mennyt edellisenä vuonna, 17. 8. 1837, naimisiin Catharina Sofia Snellmanin (25. 11. 1820–28. 4. 1842) kanssa. Heillä oli kolme lasta: Carl Fredrik Emil (1839–1842), Wilhelmina Henrietta Catharina (19. 6. 1840–16. 11. 1913) ja Catharina Sofia (27. 4.–15. 8. 1842), jonka synnytykseen äiti oli menehtynyt.

Wilhemina Henrietta (Etta) Catharina von Zansen meni 9. 6. 1865 naimisiin serkkunsa, Turun ja Porin läänin kuvernööri ja kenraalimajuri Wilhelm Theodor von Kraemerin (14. 8. 1836 Espoo – 25. 4. 1926 Helsinki) kanssa. Hän jatkoi tehtaan toimintaa appensa kuoleman jälkeen.

Tehtaan perustaminen

Luutnantti C. L. von Zansen oli anonut manufaktuurijohtokunnalta lupaa perustaa omistamalleen Suitian allodialililalle keramiikkatehtaan. Senaatin talousosasto myönsi

Kuva 7. Luutnantti Carl Ludvig von Zansen. – MV/KKA.

29. 6. 1853 hänelle oikeuden perustaa fajanssi- ja saviastiatehtaan, jossa sai valmistaa myös kaakeleita, kattotiiliä ja savipiippuja. Tehdas tuli kuulumaan Helsingin hallioikeuden alaisuuteen.⁶⁷ Todennäköisesti Suitian tehtaan perustaminen liittyi hänen veljensä, Albergan kartanon omistajan Ernst Gottlieb von Zansenin (1804–1879) varakkoon vuonna 1853, jolloin kartano ja keramiikkatehdas siirtyivät konkurssipesän haltuun ja vuonna 1855 helsinkiläisen kauppias Feodor Kiseleffin omistukseen.⁶⁸

Tehdas Svedja Fajance Fabriqve oli toiminnassa jo vuonna 1853, jolloin siihen kuului kaksi työpajaa ja kaksi dreijaa sekä piippuprässi.⁶⁹ Keramiikkatehtaan yhteyteen perustettu savipiipputeollisuus oli ollut yleistä jo Herttoniemen kaakelitehtaassa.⁷⁰ Vuodesta 1855 lähtien tehdas käsitti polttouunin, lasitusverstaan, työverstaan kaksine dreijoineen sekä piippuprässin.⁷¹

Työväestö

Tehtaan verstasmestarina toimi Espoosta 1853 Suitiaan muuttanut kaakelintekijäkisälli Erik Lagerström (29. 5. 1821–7. 7. 1898 Siuntio).⁷³ Hän oli saanut koulutuksensa Helsingissä mestari Eric Malmin luona, jonka opista hänet kirjoitettiin kisällinä 4. 12. 1841.⁷⁴ Hän oli mennyt Helsingissä naimisiin Lovisa Palinin (14. 11. 1820–31. 10. 1896 Siuntio) kanssa. Heillä oli kahdeksan lasta: Erica Wilhemina (3. 8. 1847 Helsinki – 29. 5. 1854 Siuntio), Lovisa Carolina (20. 9. 1849 Tammisaari – 15. 5. 1854 Siuntio), Amalia (*16. 1. 1852 Espoo), Eric Ferdinand (* 28. 9. 1854 Siuntio), Edla Sofia (*22. 12. 1856 Siuntio), Maria Sofia (* 27. 4. 1859 Siuntio), Wilhelmina (23. 10. 1861–7. 11. 1861 Siuntio) ja Robert (* 17. 1. 1865 Siuntio).⁷⁵ Lapsista muuttivat Helsinkiin Eric Ferdinand 1868, Amalia 1871 ja Maria Sofia 1876.⁷⁶

Lagerström oli työskennellyt 1840-luvulla Helsingissä ja Tammisaarella sekä ennen Siuntioon muuttoaan Espoossa. Hän oli 1870-luvulla puoliksi sokea ja muutti vaimonsa kanssa tehtaan lopetettua toimintansa Siuntion Tupalan taloon.⁷⁷

Kuvat 8–9. Kenraalimajuri Wilhelm Theodor von Kraemer; Wilhelmina Henrietta Catharina von Zansen. – MV/KKA.

Taulukko VI. Tehtaan työläiset ja vuosituotto manufaktuurijohtokunnan ja käsityöläistilastojen mukaan.⁷² Vuosituotto ilmoitettu hopearuupina v:een 1862, v:sta 1863 markkoina.

vuosi	mestarit	kis. ja oppip.	yli 15 v	yhteensä	vuosituotto
1853					150
1854		2	2	2	250
1855		1	1	1	150
1856		1	1	1	160
1857	1	1	2	2	170
1858		2	2	2	148
1859		2	2	2	110,25
1860		2	2	2	137,34
1861		2	2	2	174,90
1862		2	2	2	201,2
1863		2	2	2	880
1864	1	2	3	3	1318
1865	1	2	3	3	1162
1866		2	2	2	775
1867	1	1	2	2	520
1868		2	2	2	270
1869		2	2	2	345,60
1870		2	2	2	813,42
1871		2	2	2	865,42
1872		2	2	2	1322,71
1873		2	2	2	2109,50
1874		2	2	2	1000
1875		2	2	2	1000
1876		2	2	2	850

Kuva 10. Kukkaruukku kellanharmaaksi lasitettua keramiikkaa Suitian kartanosta. SMK inv.n:o 7233:2. – MV/KKA.

Vuonna 1856 tehtaalle muutti Vihdissä työskennellyt entinen matruusi ja kaakelintekijäkisälli Gustaf Silvander. Hän oli mennyt naimisiin Siuntiossa Maja Stina Langin (17. 8. 1827 Nurmijärvi – 21. 1. 1905 Siuntio) kanssa. Silvanderin kuoltua 1878 leski muutti Skinnarsiin poikansa Gustaf Adolfin kanssa nauttien puolisonsa matruusineläkettä.⁷⁸ Silvandereilla oli lapset: Carl Gustaf (9. 8. 1860–17. 8. 1862 Siuntio), Kristina Wilhelmina (* 22. 7. 1862 Siuntio) ja Gustaf Adolf (* 3. 7. 1865 Siuntio). Kristina muutti 1878 Helsinkiin ja Gustaf Adolf 1880 Degerbyhyn, josta hän palasi rengiksi Siuntioon.⁷⁹

Vuosien 1863–64 tilastoihin merkityn kolmannen työtenkijän nimeä ei mainita rippikirjoissa tehtaan kohdalla. Tavallisesti mestarien ja kisällien pojat työskentelivät tehtailla apulaisina, mutta poikien iän puolesta niin ei Suitiassa ollut. Mahdollisesti hän oli joku kartanon rengeistä, joka toimi apupoikana.

Tuotanto

1850- ja 1860-lukujen tilastotiedoissa tehtaan käyttämiksi raaka-aineksi mainitaan omalta maalta saadut savi, hiekka ja maasälpä, joiden lisäksi tuotettiin hollantilaista (bolus)savea koristelua ja venäläistä lyijyä lasitusta varten. Valmistena mainitaan

kaakelit, ruukut, vadit, maljat, lautaset, pienemmät fajanssituotteet ja savipiiput.⁸⁰ Tehtaan tuotteita eikä sen käyttämää leimaa tunneta. On mahdollista, että Kansallismuseon kokoelmiin Suitian kartanosta saatu kellanharmaaksi lasitettu kukkaruukku jalustoineen on tehtaan tuotantoa.⁸¹ Pohjanmaan museon kokoelmiin kuuluva samantyyppinen jalusta on arveltu valmistetuksi Frans Stenbergin kaakelitehtaassa 1860–79.⁸²

Tehtas toimi pelkästään kahden kisällin voimin. Se kuului maamme pienimpiin keramiikkayrityksiin, mutta oli kuitenkin de la Chapellen Koskis-tehdasta suurempi. On oletettavaa, että molemmat tehtaat valmistivat samanlaisia tai samantyyppisiä tuotteita, koska ainakin osa henkilökunnasta oli samaa.

Tehtas lopetti toimintansa Siuntion kartanossa 1877. Toiminta jatkui 1880-luvulta lähtien Tupalassa Erik Lagerströmin pojan Robert Lagerströmin johdolla lähinnä tiilitehtaan.⁸³

IV Kolme keramiikkatehdasta läntisellä Uudellamaalla

Koski, Knuutila ja Suitia olivat tyypillisiä alkavan teollisuutemme pieniä manufaktuureita, joiden toiminnalla oli vain paikallista merkitystä. Manufaktuureille tyypilliseen tapaan niiden omistajat eivät olleet perehtyneet savenvaluun eivätkä osallistuneet varsinaiseen työhön. Tehtaat työskentelivät käsityöverstaiden tapaan ja niiden muutamat tunnistetut tuotteet edustavat savenvalimoiden suosimaa punaista savitavaraa.

Lähdeviitteet

¹ Ks. esim. Heikki Hyvönen, Suomalaista keramiikkaa (Porvoo–Helsinki–Juva 1983), s. 262 ed.

² Henkilötiedot: G. A. Spåre, Biografiska anteckningar om Kejsarliga Regeringskonseljens eller Senatens för Finland ordförande och ledamöter samt embets- och tjenstemän under Åren 1809–1877 (Helsingfors 1878), s. 212 ed. Tor Carpelan, Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna (Helsingfors 1954), s. 257–258.

³ Manufaktuurijohtokunta KD 135/49/1845. VA.

⁴ Armfelttska arkivet III:23. VA Y 664. VA. Eino Jutikkala – Gabriel Nikander, Suomen kartanot ja suurtilat I (Helsinki 1939), s. 273 mainitsee Paul Weckmanin Kosken kartanon omistajana vuodesta 1853. Samoin Carpelan 1954, s. 257.

⁵ Armfelttska arkivet III:23. VA Y 664. VA.

⁶ Sofia Gustava Hedvig Lovisa de la Chapellen perukirja 13. 2. 1858. Aatelisten perukirjat. Turun hovioikeus. Ecm 18. Turun hovioikeuden päätösasiakirjat 23. 10. 1858. Turun hovioikeus. Dbb 36.

⁷ Armfelttska arkivet III:23. VA Y 664. VA.

⁸ Mf KD 135/49/1845. VA.

⁹ Esim. Heikki Hyvönen, Oulun fajanssitehdasosakeyhtiö 1853–1871. Faravid 8/1984, s. 236.

¹⁰ Helsingin maistraatin pöytäkirjat 29. 12. 1845 § 17, s. 1694. HKA.

¹¹ Per Schybergson, Fabriksetablering och fabriksägare inom Finlands konsumtionsvaruindustri 1809–1870. Helsingin Yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja N:o 3/1974.

¹² Mf KD 135/49/1845. VA.

¹³ Lohja, rippikirjat 1839–1845: Koskis, Mikola. Lohja KA. Espoo, rippikirjat 1840–46. Esbo odelade församlings arkiv.

¹⁴ Espoo, rippikirjat 1833–39, 1840–46. Esbo odelade församlings arkiv.

¹⁵ Käsityöläistilastot 1847–1849. HKA De I:2–4.

¹⁶ Teollisuustilastot 1850. HKA De II:1–4.

¹⁷ Käsityöläistilastot 1851. HKA De I:5.

¹⁸ Käsityöläistilastot 1847–1858. HKA De I:2-12. Mf diariomattomat asiakirjat. Ec 3–4. VA.

- ¹⁹ Lohja, rippikirjat 1853–1860. Lohja KA.
- ²⁰ Työmiehen Ystävä 19/8.5.1852.
- ²¹ Käsityöläistilasto 1853. HKA De I:6.
- ²² Käsityöläistilasto 1854. HKA De I:8.
- ²³ Lohja, rippikirjat 1853–1860: Kakel- och krukmakeri fabrik å Hiedais Pöykkä mark.
- ²⁴ Käsityöläistilastot 1847–1857. HKA De I:2-11.
- ²⁵ Manufaktuurijohtokunnan vuosikertomukset 1847–1857. VA.
- ²⁶ Lohja, henkikirjat 1847–1849. U 39–41. VA.
- ²⁷ Hyvönen 1983, s. 268–269. Käsityöläistilastot 1854–1856. HKA De I:8-10. Mf diariomattomat asiakirjat. Ec 3–4. VA. Porvoo, rippikirjat 1848–1857, s. 309. Lohja, rippikirjat 1853–1859. Lohja KA. Lohja, henkikirjat. VA. Helsingin maistraatin pöytäkirja 17.1.1866 § 2, no 73. HKA.
- ²⁸ Porvoo, rippikirjat 1848–1857, s. 60, 120, 309. Lohja, rippikirjat 1853–1858. Lohja KA. Nummi, rippikirjat 1858–1864. Nummi KA.
- ²⁹ Samat.
- ³⁰ Lohja, rippikirjat 1853–1859. Lohja KA. Somero, rippikirjat 1840. Somero KA. Nurmijärvi, muuttokirja 1858. Nurmijärvi KA. Vihti, muuttokirja 1859 ja rippikirja 1854–1860 II. Vihti KA.
- ³¹ Lohja, rippikirjat 1853–1859. Lohja KA. Nummi, rippikirjat 1858–1864. Nummi KA.
- ³² Käsityöläistilastot 1847–1857. HKA De I:2-11.
- ³³ Mf diariomattomat asiakirjat. Ec 1. VA.
- ³⁴ Mf D 5/1853 ja diariomattomat asiakirjat. Ec 1. VA.
- ³⁵ Vihti KA rippikirjat 1848–53, s. 620, 1854–60 II, s. 640, 1861–67, s. 748.
- ³⁶ Mf diariomattomat asiakirjat. Ec 1. Mf toimintakertomukset. VA.
- ³⁷ Tammisaaren maistraatti, teollisuustilastot. Mf diariomattomat asiakirjat. Ec 3. VA.
- ³⁸ Manufaktuurijohtokunnan vuosikertomukset 1855–1863. Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat. Ec 3. VA.
- ³⁹ Seppo Myllyniemi, Vihdin historia 1800–1918 (Jyväskylä 1990), s. 133.
- ⁴⁰ Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat. Ec 3. Manufaktuurijohtokunnan KD 46/10/1855 ja KD 44/4/1854. VA.
- ⁴¹ Turun savenvalajien ammattikunnan sisään- ja uloskirjoituskirja 1840. TKA.
- ⁴² Vihti, rippikirjat 1848–53, s. 622, 1854–60 II, s. 645, 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁴³ Vihti, rippikirjat 1848–53, s. 622. Vihti KA. Siuntio, rippikirjat 1871–80, s. 590. Siuntio KA.
- ⁴⁴ Vihti, rippikirjat 1854–60, s. 645. Vihti KA.
- ⁴⁵ Turun savenvalajien ammattikunnan sisään- ja uloskirjoituskirja 1829. TKA.
- ⁴⁶ Vihti, rippikirjat 1854–60 II, s. 645. Vihti KA.
- ⁴⁷ Vihti, rippikirjat 1854–60 II, s. 645. Vihti KA.
- ⁴⁸ Turun savenvalajien ammattikunnan sisään- ja uloskirjoituskirjat 1844, 1850, 1856. TKA.
- ⁴⁹ Vihti, rippikirjat 1854–60 II, s. 645, 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁵⁰ Vihti, rippikirjat 1854–60 II, s. 645. Vihti KA.
- ⁵¹ Loviisan maistraatin pöytäkirjat 3.11.1862 § 7.
- ⁵² Vihti, rippikirjat 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁵³ Vihti, rippikirjat 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁵⁴ Turun savenvalajien ammattikunnan sisään- ja uloskirjoituskirja 1860. TKA.
- ⁵⁵ Erland Hytönen, Turun käsityöläisyhdistys 1868–1923 (Turku 1924), s. 58.
- ⁵⁶ Vihti, rippikirjat 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁵⁷ Vihti, rippikirjat 1861–67, s. 753. Vihti KA.
- ⁵⁸ Manufaktuurijohtokunnan vuosikertomukset 1854–1863. VA.
- ⁵⁹ Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat 1855–56. Ec 3. VA.
- ⁶⁰ Sama. Seppo Myllyniemi, Vihdin historia 1800–1918 (Jyväskylä 1990), s. 133.
- ⁶¹ Kaakelit ovat yksityisomistuksessa. Tehtaan paikalla suoritettiin vuonna 1989 koekaivaus, jonka tuloksena oli eriasteista teollisuusjätettä: lähinnä kaakeli- ja astiasirpaleita.
- ⁶² KM inv.no 6664:1. Suomen kartaston kysely 1923–24 (Lohjan kihlakunta, Vihti 2 nro 3) osoitti, että Knuutilan tehtaan astiat muistettiin vielä tuolloin. Heikki Hyvönen, Suomalaista keramiikkaa (Porvoo 1983), s. 122.
- ⁶³ Seppo Myllyniemi, Vihdin historia 1800–1918 (Jyväskylä 1990), s. 133.
- ⁶⁴ Vihti, rippikirjat 1868–77, s. 707.
- ⁶⁵ Henkilötiedot, jos ei toisin mainita, teoksesta Tor Carpelan, Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna (Helsingfors 1965), s. 1357–58, 1360.
- ⁶⁶ Heikki Hyvönen, Suomalaista keramiikkaa (Porvoo 1983), s. 262.

⁶⁷ Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat. Ec 1. VA. Martti Favorin, Siuntion historia (Tammissaari 1986), s. 247.

⁶⁸ Heikki Hyvönen, Suomalaista keramiikkaa (Porvoo 1983), s. 262–263.

⁶⁹ Helsingin maistraatti, teollisuustilastot 1850–61. De I:8. HKA.

⁷⁰ Hyvönen 1983, s. 141.

⁷¹ Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat. Verif. 1855. Ec 3. VA. Helsingin maistraatti, teollisuustilastot 1850–61. De I:8. HKA.

⁷² Manufaktuurijohtokunnan vuosikertomukset 1854–76. VA. Helsingin maistraatti, teollisuustilastot 1850–61. DeI-II. HKA.

⁷³ Suitia rippikirjat 1850–56, s. 503, 1891–1900, s. 640. Siuntio KA.

⁷⁴ Turun savenalajien ammattikunnan sisään- ja uloskirjoituskirja 1841. TKA.

⁷⁵ Rippikirjat 1850–56, s. 503, 1857–63, s. 506, 1864–70, s. 500. Siuntio KA.

⁷⁶ Rippikirjat 1864–70, s. 493, 500, 1871–80, s. 424. Siuntio KA.

⁷⁷ Siuntio, rippik. 1850–56, s. 503, 1857–63, s. 506, 1864–70, s. 500, 1871–80, s. 509, 1880–89, s. 594, 1891–1900, s. 640. Siuntio KA.

⁷⁸ Siuntio, rippikirjat 1857–63, s. 506, 1864–70, s. 500, 1871–80, s. 590, 1880–90, s. 516, 594, 1891–1900, s. 520, 1901–10, s. 520. Siuntio KA.

⁷⁹ Rippikirjat 1857–63, s. 506, 1864–70, s. 500, 1871–80, s. 590, 1880–89, s. 146, 460, 516, 593. Siuntio KA.

⁸⁰ Helsingin maistraatti, teollisuustilastot 1854–61. De I:1, 10, 11, 12. De II, 1–4. HKA. Manufaktuurijohtokunnan diariomattomat asiakirjat Ec 3–4. VA.

⁸¹ SKM inv.no 7233:2. Hyvönen 1983, s. 111.

⁸² PM inv.no 987. Karl Hedmanin keramiikkakokoelma, Pohjanmaan museon julkaisu nro 6, Vaasa 1991, s. 286.

⁸³ Rippikirjat 1864–70, s. 500, 1880–89, s. 594, 1891–1900, s. 640. Siuntio KA. Favorin 1986, s. 247.

Summary

Three Faience Works in the West Uusimaa Region

In 1845 Baron Frans Richard de la Chapelle (1818–1871), then a copying clerk at the Finance Department of the Senate of Finland, applied to the Finance Department for permission to establish a pottery at the Koski holding in Lohja. Permission was granted in early 1846, and the works began operations in 1847. It was closed down ten years later.

The charter was for the manufacture of glazed and unglazed tiles, and miscellaneous pottery products. According to official records, glazed and unglazed tiles and vessels were produced. The products or the stamp of the works are not known.

Another pottery in West Uusimaa was the Knuutila faience works at Vihti (1854–1864), established by the estate owner Abraham Michael Berggren (1810–1866). The works produced glazed tiled stoves, and vessels of different types were also wheel-turned. A number of unglazed terracotta tiles produced at Knuutila survive, bearing the stamp *KNUTILA*. The collections of the National Museum of Finland contain a fruit bowl of red ware, with a rim decorated with perforations and greyish-white glazing. According to tradition it was made »at the tile works of Vihti».

A third establishment of this kind in West Uusimaa was the pottery at Suitia Manor in Siuntio (1853–1877), founded by Lieutenant Carl Ludvig von Zansen (1807–1874). His father was the owner of the Alberga faience works near Helsinki (1798–1861). The founding of the Suitia pottery was probably related to the bankruptcy of Lieutenant von Zansen's brother, Ernst Gottlieb von Zansen in 1853, when the manor and the pottery were taken over by the bankrupt estate. In 1855 they were acquired by the Helsinki merchant Feodor Kiseleff.

Lieutenant C.L. von Zansen had applied to the Directorate of Manufactures for permission to establish a pottery at the allodial holding of Suitia, which was in his ownership. On June 29, 1853 the Senate's Finance Department granted von Zansen permission to establish a faience works and pottery that was also authorized to make tiles, roofing tiles and clay pipes.

Suitia produced tiles, pots and jars of different types, basins, bowls, plates and clay pipes. The products or the stamp of the works are not known. A flower pot with yellow-grey glazing that was acquired from Suitia Manor for the collections of the National Museum of Finland was probably made at the works.

Koski, Knuutila and Suitia were small manufacturing establishments typical of the early stages of Finnish industry. Their operations were of only local significance. As was typical of the period, their owners were not familiar with ceramic technology, nor did they participate in the actual work. These potteries operated in the manner of craftsmen's shops or chairs. Their few surviving products that have been identified were of the red ware which was popular at potteries of the period.